

Chrześcijaństwo Mezoameryki ks. Pietrzak ukazuje w ścisłym powiązaniu z kulturą (kulturami) i religiami napływowymi (Azji, Afryki). Znajomość uwarunkowań historycznych oraz aktualnych realiów społecznych pozwala mu dostrzegać rzeczywiste problemy Kościoła, zwłaszcza związane z inkulturacją chrystianizmu w złożonym środowisku tego obszaru geograficznego. Jako dobry analityk, diagnosta i prognostyk daleki jest od pobieżnej, jednostronnej i konfesyjnej apologii Kościoła, co ma swoje znaczenie w kontekście współczesnych tendencji do krytycznej, ale i obiektywnej oceny okresu kolonizacji Trzeciego Świata oraz nie zawsze jednoznacznej postawy Kościoła i jego związków z państwem w procesie politycznej emancypacji społeczeństw z kolonialnego jarzma.

Ireneusz Sławomir Ledwoń OFM
Instytut Teologii Fundamentalnej KUL

Ks. Marek Ż m u d z i ń s k i. *Apologia Kościoła katolickiego w listach Episkopatu Polski 1945-1970*. Olsztyn: Biblioteka Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego 2013 ss. 266.

Wiarygodność Kościoła stanowi dla wierzących w Chrystusa kwestię najwyższej wagi. Dodać należy, że wokół pytań o prawdziwość Kościoła zrodziła się teologia fundamentalna. Zagadnienie wiarygodności Eklezji można podejmować zarówno w aspekcie genezy Kościoła, jak również jego urzeczywistniania się w historii. Wszelkie ukazanie prawdziwości Kościoła domaga się jednak uwzględnienia tak jednego, jak i drugiego aspektu. Z jednej strony nie wystarczy, by Kościół był uwierzytelniony jedynie u źródeł powstania. Eklezja jest bowiem rzeczywistością dynamiczną, permanentnie stającą się, rodzącą i odradzającą. Z drugiej strony nie da się mówić o wiarygodności Kościoła dziś, nie sięgając do jego boskiej genezy. Dopiero holistyczna prezentacja wiarygodności pozwala ukazać piękno i prawdziwość Eklezji, która urzeczywistnia się w konkretnym miejscu i czasie.

Kwestią ekspozycji wiarygodności Kościoła w Polsce po II wojnie światowej zajął się ks. dr hab. Marek Żmudziński w książce pt. *Apologia Kościoła katolickiego w listach Episkopatu Polski 1945-1970*. Autor, adiunkt na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, poddał analizie listy Episkopatu Polski z lat 1945-1970 i w sposób usystematyzowany odtworzył prowadzoną przez polskich biskupów obronę Kościoła poddanego przez komunistyczne władze rozmyślnemu procesowi eksterminacji. Podjęty problem jest oryginalny, gdyż nie został dotąd całościowo opracowany, a holistyczna prezentacja apologii Kościoła katolickiego, prowadzonej przez Episkopat Polski, stanowi pokaźny wkład w rozwój eklezjologii fundamentalnej oraz znaczny przyczynek w ukazaniu życia oraz wiarygodnej działal-

ności Kościoła w powojennej historii Polski, w tzw. okresie stalinowskim i gomułkowskim.

Na strukturę książki składają się: wykaz skrótów, wstęp, pięć rozdziałów, zakończenie, summary i bibliografia. Dysertację rozpoczyna spis treści, ukazując konstrukcję pracy, która została omówiona we *Wstępie* (s. 14-16). Tu właśnie (s. 9-16) Autor wprowadza w tematykę pracy, a następnie przedstawia szeroką bazę badań naukowych na temat tzw. okresu stalinowskiego i gomułkowskiego. Zauważa jednocześnie, że badania te były prowadzone „na płaszczyźnie *stricte* historycznej”, brakowało natomiast opracowania, które uwydatniałoby aspekt eklezjologiczny, z punktu widzenia Kościoła *ad intra* – członków wspólnoty. Autor wyraźnie i jasno uzasadnia cezurę czasową – lata 1945-1970: „W tym bowiem czasie Kościół poddany był najbardziej dotkliwym szykanom i prześladowaniom” (s. 13). Celem niniejszej pracy jest „odpowiedź na pytanie: w jaki sposób Kościół w Polsce przetrwał tak trudne czasy i mimo dramatycznego położenia realizował skutecznie swoją misję?” (s. 13). Tym samym Autor stawia pytanie o wiarygodność Kościoła w Polsce w tzw. czasach stalinowskich i gomułkowskich.

Temat rozprawy jasno określa bazę źródłową, którą są listy Episkopatu Polski z lat 1945-1970. Literatura źródłowa jest bogata. Podział bibliografii jest przejrzysty. Wyróżnione są dwie części bibliografii: I. Źródła i II. Literatura przedmiotu. Tak bogata baza bibliograficzna sprawia, że praca jest dobrze udokumentowana przez liczne odniesienia do literatury źródłowej i dostępnych opracowań. Język pracy jest jasny i zrozumiały. Autor klarownie uzasadnia kolejne etapy badawcze. Prowadzone analizy i wyciągane wnioski precyzyjnie wytyczają drogę do osiągnięcia wyznaczonego celu.

W rozdziale I pt. „Kościół jako instytucja” (s. 17-86) ks. Żmudziński przedstawił obronę Kościoła, która w istocie była walką o jego przetrwanie w PRL-owskiej rzeczywistości. Jak pisze Autor, „rozdział jest prezentacją wysiłku Episkopatu Polski, który miał na celu wypracowanie płaszczyzny porozumienia z państwem komunistycznym, by zabezpieczyć swą podmiotowość prawną i możliwość instytucjonalnego istnienia w życiu publicznym” (s. 17). W realiach powojennych kwestią podstawową dla Episkopatu było określenie prawnego statusu Kościoła w rzeczywistości PRL-u. Zagadnieniu temu został poświęcony paragraf pierwszy. Autonomia kościelnej jurysdykcji stanowi przedmiot paragrafu drugiego. W paragrafie trzecim przedstawiono strukturalną funkcję duchowieństwa. Pokreślić trzeba, że ks. Żmudziński trafnie ukazuje działania apologetyczne Episkopatu, a szczególnie Prymasa Kardynała Augusta Hlonda i Prymasa Kardynała Stefana Wyszyńskiego; dokonuje wyróżnienia rodzajów apologii oraz omawia stosowane przez Episkopat argumenty. Zaprezentowany w tym rozdziale obraz Kościoła pozwala stwierdzić, że w tzw. okresie stalinowskim i gomułkowskim Kościół katolicki zdecydowanie przeciwstawiał się budowaniu totalitarnego systemu komunistycznego, za co był prześladowany i represjonowany. W obliczu tej trudnej sytuacji Kościół podejmował wieloaspektową obronę, która została udokumentowana w epistolarnej literaturze Episkopatu Polski.

Rozdział II (s. 87-123) jest prezentacją apologii Kościoła żyjącego w przestrzeni debaty publicznej. Podjęta kwestia została omówiona w trzech paragrafach: 1. Opiniotwórcza rola Kościoła; 2. Środki społecznej komunikacji; 3. Stowarzyszenia i or-

ganizacje katolickie. Autor ukazał apologię Kościoła w istotnych sprawach społecznych i narodowych, walkę o możliwość działalności wydawniczej i publicystycznej wobec cenzury, ograniczeń kolportażu i reglamentacji papieru. Ostatni paragraf odsłania sposoby walki władz PRL ze stowarzyszeniami i organizacjami katolickimi oraz apologię polskich biskupów w tym względzie. Stwierdzić trzeba, że prowadzona apologia nie była łatwa, gdyż działania władz miały charakter antykościelny. Stanowione przez komunistyczne władze prawo warunkowane było ideologicznie oraz politycznie, dlatego nie liczyły się argumenty racjonalne, historyczne, kulturowe, ale tzw. partyjne racje wyższe.

W rozdziale III (s. 124-148), zatytułowanym „Misja charytatywno-opiekuńcza”, zaprezentowana została apologia Kościoła w dziedzinie prowadzonej misji charytatywno-opiekuńczej. Najbardziej spektakularnym działaniem władz w powyższej kwestii było przejęcie kościelnej organizacji „Caritas”, która prowadziła wiele dzieł charytatywnych. Władze PRL dyskredytowały także dobroczynną posługę zakonów i zamykały katolickie szpitale. Utrudniano działalność duszpasterską, a z czasem likwidowano specjalistyczne duszpasterstwa w zakładach karnych, szpitalach i wojsku. Najczęściej biskupi stawiani byli wobec faktów dokonanych i nie mieli możliwości skutecznej reakcji na zaistniałą sytuację. Ks. M. Żmudziński, ukazując apologię Kościoła, zwraca uwagę na argumenty przywoływane przez Episkopat, które przypominały o wielowiekowej posłudze Kościoła na rzecz chorych, cierpiących i ubogich. Kościół nie tylko wypełniał swoją misję głoszenia Ewangelii najbardziej potrzebującym, ale także – co warto podkreślić – wyręczał państwo w jego powinnościach socjalnych względem obywateli. Prowadzenie przez Kościół działalności charytatywno-opiekuńczej, pomimo utrudnień ze strony władzy ludowej, stanowi o jego wiarygodności.

W rozdziale IV (149-188), zatytułowanym „Działalność oświatowo-naukowa”, zaprezentowana została apologia Kościoła w spełnianiu funkcji nauczycielskiej. Kościół w pracy oświatowej, wychowawczej i naukowej napotykał na trudności ze strony władz państwowych, które kierując się ideologią marksistowską, uzurpowały sobie prawo wyłączności w wychowywaniu i kształtowaniu młodego pokolenia. Naprzeciw tych działań stał Kościół katolicki, z wielowiekowym dorobkiem oświatowo-wychowawczym oraz z chrześcijańskimi wartościami i światopoglądem. Główne obszary apologijne rodziły się z walki o szkolnictwo katolickie, religię w szkole, szkolnictwo wewnątrzkościelne (seminaria duchowne) oraz działalność Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, który był jedyną katolicką szkołą wyższą w całym tzw. komunistycznym bloku państw Europy Środkowo-Wschodniej. Lektura rozdziału IV pozwala stwierdzić, że merytoryczna argumentacja Episkopatu nie odnosiła oczekiwanego skutku, lecz powodowała jeszcze bardziej arogancką postawę władz i lekceważenie wysuwanych przez Kościół postulatów. Działalność oświatowo-naukowa Kościoła w Polsce nie tylko nie była doceniana przez władze komunistyczne, ale wręcz utrudniana i prześladowana.

Ostatni, V rozdział (s. 188-237), odsłania pastoralny dynamizm Kościoła. Wiele miejsca w piśmiennictwie episkopalnym Episkopatu zajmuje obrona swobodnego sprawowania kultu oraz kształtowanie światopoglądu chrześcijańskiego w naszej Ojczyźnie. W rozdziale tym ukazana została także walka Kościoła o młodzież i ro-

dzinę jako dwa istotne filary trwałości i tożsamości wspólnoty eklezjalnej. Jak pisze ks. dr hab. M. Żmudziński, „Epistolarna literatura Episkopatu jest świadectwem ogromnej determinacji pasterzy Kościoła w obronie ewangelicznej przestrzeni rozwoju człowieka. Wielka Nowenna i obchody Millenium chrztu Polski świadczą o skuteczności duszpasterskich działań Kościoła oraz moralnym zwycięstwie nad narzuconym Polsce systemem komunistycznym” (s. 273).

Zakończenie (s. 239-242) jest omówieniem, które zostało sporządzone na bazie uprzednio przeprowadzonych analiz. W tej części Autor podsumowuje wyniki przeprowadzonych badań oraz przedstawia główne osiągnięcia pracy i ukazuje dalsze perspektywy badawcze.

Recenzowana książka ukazuje wiarygodność Kościoła w świetle walki, jaką stoczył Kościół w Polsce w obronie swego istnienia oraz realizacji swego posłannictwa w tzw. okresie stalinowskim i gomułkowskim. Kościół katolicki w Polsce był dla komunistycznych władz państwowych przedmiotem długofalowej walki ideologicznej oraz administracyjnej. Totalitarny system państwa komunistycznego uderzał w samo istnienie Kościoła, jak również jego zaangażowanie w życie publiczne, prowadzenie przez Kościół dzieł charytatywnych, opiekuńczych, oświatowych, naukowych oraz działań duszpasterskich, które chciano ograniczyć do „kruchty kościelnej”.

Ks. M. Żmudziński dokonał wnikliwej analizy literatury epistolarnej Episkopatu Polski z lat 1945-1970 i uwypuklił aspekty apologetyczne w pięciu obszarach: Kościół jako instytucja; Kościół jako podmiot debaty publicznej; misja charytatywno-opiekuńcza; działalność oświatowo-naukowa; pastoralny dynamizm Kościoła. Listy Episkopatu o charakterze pasterskim (kierowane do wiernych) oraz administracyjnym (kierowane do władz państwowych) nie są apologiami w klasycznym kształcie, dlatego wydobyć aspektów apologii z uwzględnieniem zastosowanej argumentacji stanowi niezwykle cenne dokonanie naukowe. Dodać należy, że wprawdzie relacja państwo-Kościół w okresie PRL-u doczekała się wielu naukowych opracowań o charakterze historycznym, prawnym i socjologicznym, jednak brakowało opracowania teologiczno-fundamentalnego. Ks. M. Żmudziński kompetentnie korzysta z istniejących już opracowań w celu opisanego powojennej rzeczywistości Polski w jej aspekcie historycznym, społecznym, prawnym i politycznym. Osiągnięciem recenzowanej rozprawy jest uwypuklenie apologetycznego charakteru literatury epistolarnej Episkopatu Polski. Autor w sposób usystematyzowany odtwarza prowadzoną przez polskich biskupów obronę Kościoła. Ks. Żmudziński umiejętnie odsłania te sfery życia Kościoła, na których koncentrowała się obrona. Pokazuje także strategię apologetyczną Episkopatu. Wskazując na elementy apologii prowadzonej przez Kościół hierarchiczny, przywołuje argumenty, które używane były zarówno w pismach do władz państwowych, jak również w listach kierowanych do wiernych. Podkreślić trzeba, że świadectwo Kościoła katolickiego w okresie prześladowań komunistycznych było czytelne i jednoznaczne. Kościół, który był przez władze prześladowany i postrzegany jako największy wróg systemu komunistycznego, pozostał dla Polaków ostoją patriotyzmu i nigdy nie zdradził i nie opuścił narodu. Niewątpliwie do wstydliwych epizodów należy ruch księży-patriotów i niechlubna postawa niektórych biskupów w czasie aresztowania i internowania Prymasa Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Obiektywne przedstawienie

przez ks. M. Żmudzińskiego tych bolesnych kwestii świadczy o rzetelności jego warsztatu naukowego.

Recenzowana rozprawa wnosi istotny wkład w ukazywanie wiarygodności Kościoła przez pryzmat prowadzonej apologii. Autor doskonale orientuje się w podejmowanych zagadnieniach. Przeprowadzane przez niego wywody są logiczne i opatrzone dobrymi wprowadzeniami. Książka jest źródłowa, a jej język jasny i zrozumiały. Na uznanie zasługuje dobrze dopracowana strona redakcyjno-techniczna. Tym samym teologia fundamentalna wzbogaciła się o wartościowe i nowatorskie studium interdyscyplinarne z zakresu wiarygodności Kościoła.

Ks. Jacenty Mastej
Instytut Teologii Fundamentalnej KUL